

ΚΟΖΑΝΗ: ΤΟ ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ ΤΩΝ ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΩΝ

Βασίλειος Β. Πασχαλίδης
Μηχανολόγος-Ηλεκτρολόγος Μηχανικός ΕΜΠ

Περί το τέλος του 17ου αιώνα, ο **Χαρίσιος Τράντας**, επιστρέφοντας από την Κωνσταντινούπολη με μεγάλη περιουσία, έφερε μαζί του **φιρμάνι** – αυτοκρατορικό διάταγμα – του σουλτάνου, με το οποίο δίνονταν προνόμια στην πόλη της Κοζάνης, χαρακτηριζόντάς την ως **μυλικανέ** – κτήμα της μητέρας του σουλτάνου. Μεταξύ των προνομίων αυτών περιλαμβάνονταν και η απαγόρευση της διελεύσεως και διαμονής αλλά και της εγκαταστάσεως Τούρκων στρατιωτών στην Κοζάνη. Έτσι η πόλη έμεινε καθαρά χριστιανική.

Ο Χαρίσιος Τράντας, προσπαθώντας να συμβάλει στην ανάπτυξη της πόλεως, δημιούργησε τον **Γκιουλέρ μαχαλά** – καλή συνοικία –, στην περιοχή όπου σήμερα είναι η κεντρική πλατεία. Στην περιοχή αυτή μετακόμισαν οι μεγάλες οικογένειες, ανεγείροντας μεγαλοπρεπή αρχοντικά (Καρατζέτζιου, Τράντα, Κοντορούση κ.ά.) γύρω από το ναό του Αγ. Νικολάου (1664), και έτσι δημιουργήθηκαν οι πρώτοι **μαχαλάδες**, μετατρέποντας την πολίχνη **Κόζανη** σε πόλη.

Την εποχή εκείνη η πόλεοδομική διάταξη δεν ακολουθούσε κάποιο προκαθορισμένο σχέδιο. Η “αυθόρμητη” χάραξη των δρόμων καθοριζόταν από παράγοντες, όπως η ασφάλεια του οικισμού και οι κλίσεις του εδάφους. Η ανάγκη της άμυνας στις επιδρομές των Τούρκων υπαγόρευσε την οχύρωση των κατοικιών και τη μορφή του οδικού δικτύου, που απαρτιζόταν από στενά δρομώκια – συχνά αδιέξοδα – με δαιδαλώδη διάταξη, ακανόνιστο πλάτος και ένα σύστημα επικοινωνίας μεταξύ των ιδιοκτησιών με μικρές πόρτες – **πορτοπούλες** – στους ψηλούς τους μανδρότοιχους.

Χαρακτηριστική είναι η περιγραφή της πόλεως από τον **Παύλο Μελά**, σ' επιστολή του προς τη σύζυγό του, όταν πέρασε από την Κοζάνη την εποχή του Μακεδονικού Αγώνα:

“...Κάθε συνοικία αποτελεί άληθινόν λαβύρινθον, διότι όλα τὰ σπίτια τῆς συνοικίας συγκοινωνοῦν πρὸς τὰ λοιπὰ διὰ τῶν αὐλῶν των. Ἐτσι εἰσῆλθομεν διὰ μιᾶς θύρας καὶ ἀφοῦ ἐπεράσαμεν καὶ ἐγὼ δὲν ἤξεύρω πόσας στοὰς καὶ αὐλάς, ἐξῆλθομεν τέλος εἰς ἕναν δρόμον, ὅπου εὐρέθημεν πρὸ τῆς θύρας τῆς Μητροπόλεως ...”.

Περί το 1646, ο ιερέας **Παπαγκίκας**¹, με τον γιο του, επίσης ιερέα, **Παπαγιώργη** και πενήντα περίπου οικογένειες ενοριτῶν τους, μην αντέχοντας περισσότερο τις συνεχείς πιέσεις, άφησαν το χωριό τους το Χόρμοβο, στα Ακροκερατίνια όρη της Ηπείρου, και κατέφυγαν στην Κοζάνη, όπου εγκαταστάθηκαν σε καλύτερες. Ο Παπαγκίκας ανοικοδόμησε το ναό του Αγ. Αθανασίου, όπου (μετά το θάνατό του) ιερούργησε ο γιος του, ο οποίος απέκτησε τον εκκλησιαστικό βαθμό του **Σακελλαρίου**, αποκολούμενος πλέον: ο **Παπα-Γεώργιος ο Σακελλάριος**.

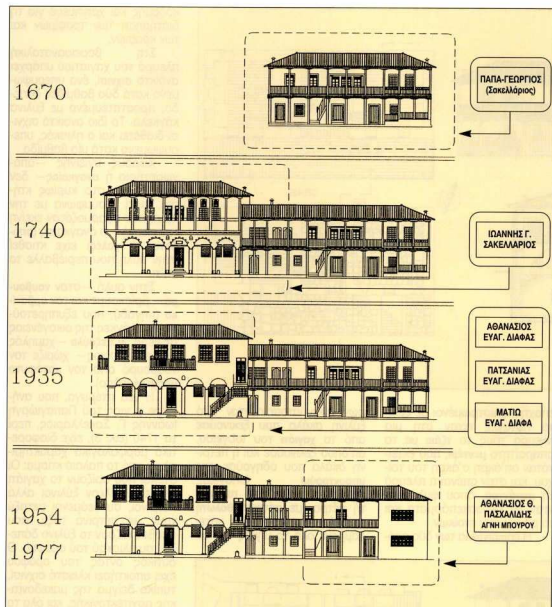
Ο Παπαγιώργης απέκτησε επτά θυγατέρες και τρεις γιους. Τα όγνη των θυγατέρων χάνονταν στο πέρασμα των αιώνων, πλην τῆς, από γενεά σε γενεά μεταδιδόμενης, πληροφορίας, ότι ο πατέρας τους έκτισε για αυτές τα πρώτα σπίτια της Κοζάνης. Για την υπόλοιπη οικογένειά του έκτισε σπίτι, περί το 1670, στην περιοχή του **Σαρπίσσιου**, κοντά στον Γκιουλέρ-μαχαλά, που απετέλεσε το πρώτο οικοδομικό κύττα-

ρο του αρχοντικού των Σακελλαρίων (εικ. 2).

Ο πρώτοτοκος γιος του Παπαγιώργη, **Ιωάννης Γ. Σακελλάριος**, μετανάστευσε στην Ολλανδία περί το 1690, όπου ασχολήθηκε με το εμπόριο και τη λογοτεχνία, και επέστρεψε πάμπλουτος στην πατρίδα περί το 1732.

Περί το 1740 αποφάσισε να επεκτείνει το πατρικό του, κτίζοντας νέα πτέρυγα, ψηλότερη και μεγαλοπρεπέστερη, που συνδεόταν, υπό γωνία, με την αρχική με ένα συγκρότημα βοηθητικών χώρων (εικ. 3). Τους φεγγίτες του ορόφου της νέας πτέρυγας διακόσμησε με “βιτρό” με τη μορφή του δικέφαλου αετού, συμβόλου του εκκλησιαστικού βαθμού του Σακελλαρίου. Στη μορφή του αυτή το αρχοντικό στέγαζε πέντε γενεές Σακελλαρίων.

Γύρω στο 1932, ομάδα αρχιτεκτόνων, αποτελούμενη από τους **Δ. Μωρέτη, Γ. Γιαννουλέλη και Αλ. Πασχαλίδη**, υπό τον καθήγητή του ΕΜΠ **Δ. Λικιώνη**, επισκέφθηκε την Κοζάνη και αποτύπωσε διάφορα αρχοντικά της πόλεως, στα πλαί-

1. Διαδοχικές εξελίξεις του σχεδίου του αρχοντικού των Σακελλάριων.

σια της "Μελέτης του Ελληνικού σπιτιού και της αρχιτεκτονικής του", για λογαριασμό του συλλόγου "Ελληνική Λαϊκή Τέχνη".

Τα σημάδια του χρόνου είχαν αρχίσει να κάνουν την εμφάνισή τους στην όψη αλλά και στην όλη κατασκευή του αρχοντικού. Έτσι οι αδελφοί Αθανάσιος, Πασασιάς και Ματιώ Ευαγ. Διάφα αποφάσισαν το 1934 την αναστήλωσή του. Ζήτησαν τη συνδρομή του αρχιτέκτονα Αριστοτέλη Ζάχου, ο οποίος, εκπονώντας τη σχετική μελέτη, σχεδίασε ένα νεοκλασικό κτήριο, κρατώντας αναλλοίωτο το ισόγειο της νέας πτέρυγας (εικ. 4).

Στη μορφή του αυτή το αρχοντικό διατηρήθηκε, στεγάζοντας τους ενοίκους του για άλλα είκοσι χρόνια, έως ότου, το 1954, ο Αθανάσιος Θρ. Πασχαλιδής αναμόρφωσε την παλαιά πτέρυγα, που εξυπηρετούσε τις ανάγκες της οικογένειας (εικ. 5).

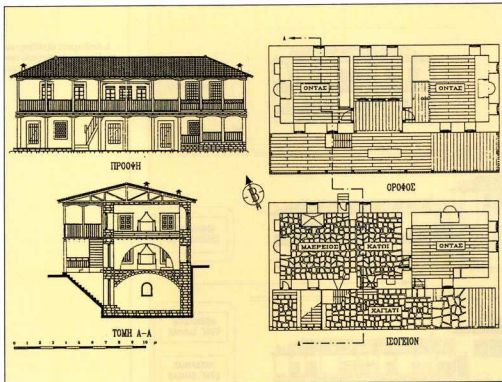
Αυτή ήταν και η τελευταία μορφή του αρχοντικού μέχρι το 1977, οπότε και έπεσε θύμα της

ανοικοδομήσεως της Κοζάνης και κατεδαφίστηκε "εν μιά νυκτί", για να δώσει τη θέση του σε μια άχρωμη ταμπενένια πολυκατοικία, όπως και οι υπόλοιπες, που κατέστρεψαν την παραδοσιακή όψη της πόλης.

Το αρχοντικό

Το πρώτο κτίσμα που ανήγειρε ο Παπαγιώργης (1670) ήταν μια απλή διώροφη πλατυμέτωπη κατοικία με **γαγιάκι** και τετράριχτη στέγη, στηριγμένη σε ξύλινους στύλους (εικ. 2). Ο όροφος αποτελούνταν από δύο **οντάδες**, μεταξύ των οποίων μεσολαβούσε ένας βοηθητικός χώρος, ο **μαγαζές** ή **κελλάρι**. Οι τρεις χώροι επικοινωνούσαν με τον **ηλιακό** από ένα άνοιγμα, διακοσμημένο με ξύλινη αψίδα. Στο ισόγειο υπήρχε ο **χειμερινός οντάς**, το **κατώ**, που χρειαζόταν για αποθήκη τροφίμων, και ο **μαγειρείος** (μαγειρείο).

Οι **οντάδες**, τυπικά δωμάτια των σπιτιών της

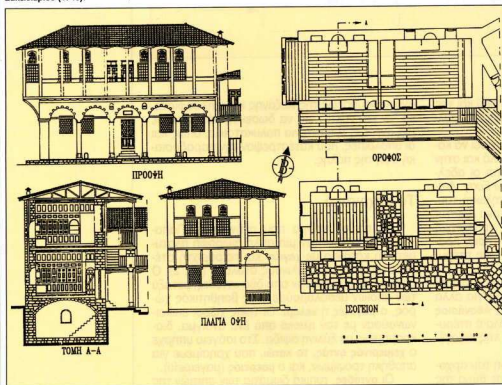
2. Το σπίτι του Παπαγιώργη Σακελλαρίου (1670).

εποχής, επιστρωμένοι με ξύλινο πάτωμα, είχαν στη μια πλευρά τους το τζάκι με το απαραίτητο μεντέρι, που εκτεινόταν απ' άκρη σ' άκρη του τοίχου, και στην απέναντι πλευρά τη μεσότρη, όπου φυλάσσονταν τα κλινοσκεπάσματα και τα ρούχα των ενοίκων.

Η επικοινωνία των δύο ορό-

φων πραγματοποιούνταν από ξύλινη σκάλα που ξεκινούσε από το χαγιάτι του ισογείου, απ' όπου ξεκινούσε και η πέτρινη σκάλα που οδηγούσε στο μπουντρούμι (υπόγειο). Κατασκευασμένο από πελεκητή πέτρα, με πέτρινη θολωτή οροφή, το μπουντρούμι κατέλαμβανε όλο το μήκος της οι-

3. Η νέα πτέρυγα του αρχοντικού του Ιωάννου Γ. Σακελλαρίου (1740).

κοδομής και χρησίμευε για τη διατήρηση των τροφίμων και των κρασιών.

Στη βορειοανατολική πλευρά του χαγιάτιου υπάρχει ανοικτό σχισμίδι, ένα υπερυψωμένο κατά δύο βαθμίδες δάπεδο, προστατευμένο με ξύλινα κάγκελα. Το ίδιο ανοικτό σχισμίδι διαβέτι και ο ηλιακός, υπερυψωμένο κατά μία βαθμίδα.

Χώρους υγιεινής – αποχωρητήριο ή αναγκίος – δεν συναντούμε στο κυρίως κτήριο, γιατί – σύμφωνα με την αρχή που εφαρμόζοταν εκείνη την εποχή – ο αναγκίος (απόπατος ή χαλές) είχε κτισθεί στην αυλή που περιεβαλλε το σπίτι.

Στην αυλή – στον νουβουρό – βρίσκουμε και τον αρβάνικο (πηγάδι), που εξυπηρετούσε τις ανάγκες της οικογένειας σε νερό. Η πεζούλα – χαμηλός πέτρινος τοίχος – χώριζε τον νουβουρό από τον κατάφυτο μπαγάε (κήπο).

Η νέα πτέρυγα, που ανήγεινε ο γιος του Παπαγιώργη Ιωάννη Γ. Σακελλαρίου, περί το 1740 (εικ. 3), είχε διαφορετικά μορφολογικά χαρακτηριστικά από το παλιό κτίσμα: Οι στύλοι που ορίζουν το χαγιάτι δεν είναι πλέον ξύλινοι αλλά πέτρινοι, συνδεόμενοι μεταξύ τους με πέτρινα τόξα, που υποθασιάζουν το ξύλινο δάπεδο του ηλιακού του ορόφου. Ο δυτικός οντάς του ορόφου έχει αποκτήσει κλειστό σχισμίδι, τυπικό δείγμα της μακεδονίτικης αρχιτεκτονικής, και όλα τα παράθυρα του ορόφου έχουν πολύχρωμους φεγγίτες με τη μορφή του δικέφαλου αετού, σύμβολου του εκκλησιαστικού βαθμίου του Σακελλαρίου.

Η υπερυψωμένη είσοδος και τα καλυμμένα με περίτεχνες σιδερέιες παράθυρα του ισογείου, σε αντίθεση με τα ξύλινα κάγκελα και τους φεγγίτες των παραθύρων του ορόφου, και η κατασκευή του σχισμίδι έδιναν μεγαλοπρέπεια στο αρχοντικό, που άρμοζε στη θέση του ιδιοκτήτη του στην κοινωνία της Κοζάνης.

Και στη νέα πτέρυγα, καθ' όλο το μήκος της, κατασκευάσθηκε θολωτό μπουντρούμι, στο οποίο κατέβαινε κανείς από πέτρινη σκάλα, που ξεκινούσε από το χαγιάτι.

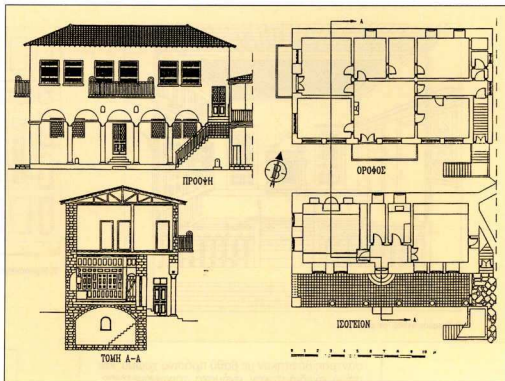
Ο νουβουρός (αυλή) επιστρώθηκε με μεγάλες πέτρι-

νες πλάκες και κατασκευάστηκε και **πηγάδι** (βρύση)³, του οποίου το νερό προερχόταν από τη **νερομάννα** (φλέβα) των Αγ. Αναργύρων.

Η πρόσβαση στο αρχοντικό γινόταν από δύο πλευρές: μία νότια, προς την πλευρά του Γκιουλέρ μαχαλά – από τη σημερινή οδό Ιπποκράτους –, και μία βόρεια, προς την πλευρά του Αγ. Δημητρίου – σήμερα Κων. Παλαιολόγου. Τις σκεπασμένες με κεραμίδια εισόδους (εικ. 18) έκλειναν βαριές διφυλλές **αυλόπορτες**, διακοσμημένες με τις χαρακτηριστικές **φόνιες** (πλατυκέφαλα κερφιά), που ασφαλιζόνταν εσωτερικά με τις **αμπάρες**. Οι ένοικοι του αρχοντικού επέτρεπαν τη διέλευση των διαβατών μέσα από την αυλή **τσ'γιατρούς**, και έτσι, για πολλά χρόνια, το πέρασμα χρησίμευε σαν φυσική προέκταση της οδού Ιπποκράτους, που ακολουθούσε ο διαβάτης για να πάει από τον **Αι Νικόλα στον Αι Δημήτρη**(η).

Περνώντας το **κατώφλι** της θολωτής πόρτας του **καλού οντά** του ισογείου (εικ. 6) βρίσκεται κανείς σ'ένα μακρύ διάδρομο, το **παπουτσαριό** ή **ρούγχι**, ο οποίος καταλαμβάνει όλο το μήκος του δωματίου και χρησιμοποιεί για να αφήνει ο **μουσαφιρής** (επισκέπτης) μπαίνοντας τα παπούτσια του. Από το παπουτσαριό, υπερυψωμένο κατά ένα σκαλοπάτι, βρίσκεται στο δάπεδο του οντά, προστατευμένο από μια σειρά κάγκελα.

Δεξιά του εισερχομένου, απέναντι από τα παράθυρα, η **μεσάντρα** καταλαμβάνει όλο το πλάτος του δωματίου και χρησιμοποιεί για την αποθήκευση των σκεπασμάτων και των ρούχων. Αποτελεί-το από δύο **αμάρια** (ντουλάπια) με διπλά **κανάπια**. Τα κανάπια και τα σταθερά μέρη της **μεσάντρας** κατασκευάστηκαν με την τεχνική των **κουφωτών**, που χαρακτηρίζεται από βαθύ ανάγλυφο και έντονες φωτισοσκιάσεις. Ορθογώνιοι φαλτσοκοιμημένοι **ταμπλάδες** στηρίχθηκαν σε φαρδιά πλαίσια για να σχηματίσουν ένα ορθογώνιο σύνολο (εικ. 7). Η όλη κατασκευή χωρίστηκε σε τρία μέρη: το κάτω μέρος (στο ύψος του μενεριού), το μέσο και χρήσιμο μέρος, και το ανώτερο, μέχρι το

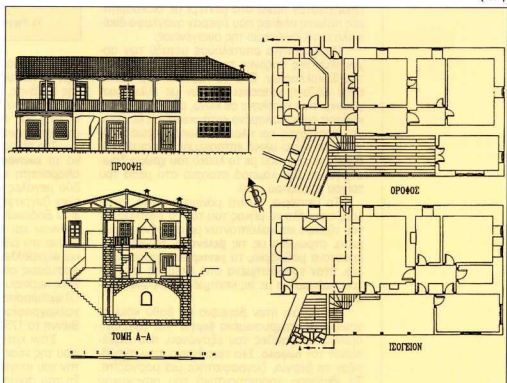

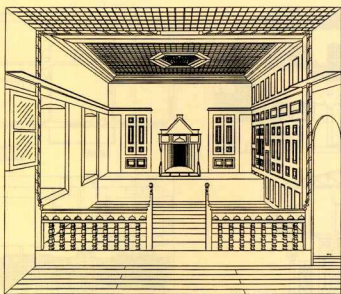
ταβάνι. Μεταξύ του μέσου μέρους, που ήταν το κυρίως **εργαστήριο**, και του ανώτερου, καθαρά **διακοσμητικού τμήματος**, εγκαταστάθηκε μια φαρδιά σανίδα –η **πουλίτσα**–, που διέτρεχε όλους τους τοίχους του δωματίου, στο ύψος των παραθύρων. Οι διακοσμητικοί **ταμπλάδες** του πάνω τμή-

ματος ήταν σωστά **καλλιτεχνήματα ζωγραφικής**: φρουιτέρες φορτωμένες με φρούτα, ανθοδοχεία με λουλούδια, που νόμιζες ότι μόλις κόπηκαν από τον κήπο, ζωγραφισμένα με έντονα χρώματα, διαδέχονταν το ένα το άλλο, κατά μήκος της **μεσάντρας**. Οι **ταμπλάδες** του σταθερού μέρους της **με-**

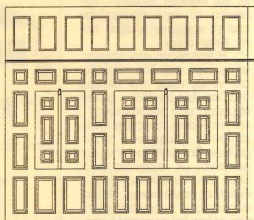
4. Ανακατασκευή της νέας πτέρυγας του αρχοντικού από τους αδελφούς Διάρα (1934).

5. Αναμόρφωση της παλαιάς πτέρυγας του αρχοντικού από τον Αθανάσιο Θρ. Παπαγιώδη (1954).

6. Ο καλός ονάς του αρχοντικού.

7. Η μεσόγυρα του καλού ονάς.

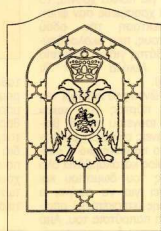
σάντρας βάφτηκαν με βαθύ πράσινο χρώμα, και πάνω σχεδιάστηκαν σχήματα τριγωνομετρίας, γεωμετρίας και αστρονομίας από το χέρι του ίδιου του ιδιοκτήτη, του μαθηματικού *Δημητρίου Ι. Σακελλαρίου*.

Στην άλλη πλευρά του δωματίου αντικρίζουμε το απαραίτητο τζάκι, το οποίο εξυπηρετούσε τις ανάγκες θέρμανσως των ανοικτών (εικ. 8). Το τζάκι ξεκινούσε από το ύψος των μεντεριών. Μαρμάρινα, έντεχνα κομμένα τμήματα, κάθεται στον τοίχο, προφύλαγαν τα μαξιλάρια και τα στρωσίδια των μεντεριών από τις σπίνες (*τσαγκαρλήθρες*) του τζακιού. Η εστία περιβαλλόταν εσωτερικά με ημικυλινδρική λαμαρίνα και επεκτεινόταν πάνω στο μεντέρι με διακοσμητικές πήλινες πλάκες που έφεραν ανάγλυφο δικέφαλο αστό, οικόσημο της οικογένειας.

Ιδιαίτερότητα αποτελούσε μεταξύ των αρχοντικών της Κοζάνης το τζάκι του αρχοντικού των Σακελλαρίων. Ενώ τα περισσότερα τζάκια στην Κοζάνη κατασκευάζονταν με κυλινδρική **φούσκα**, που κατέλιγε σε κώνο, εδώ έχουμε ένα καθαρά ορθογωνισμένο κατασκεύασμα με έντονες προεχχές και πλούσια διακοσμητικά στοιχεία. Ως κύριο υλικό κατασκευής χρησιμοποιήθηκε ο γύψος, που με το λευκό του χρώμα δημιουργούσε ένα λαμπρό στοιχείο στο μέσο του τοίχου του καλού ονάς.

Τα μεντέρια, ξύλινα μόνιμα **νιβάνια**, κατέλαμβαναν όλο το μήκος του τοίχου εκατέρωθεν του τζακιού και καλύπτονταν με αχρύνια στρώματα, στρωμένα με τις **βελάντζες**. Μεγάλα μακρόστενα μαξιλάρια, τα **μεντερλίκια** (προσκέφαλα), ήταν τοποθετημένα στις πλευρές του τοίχου, καλυμμένα με τις κεντημένες **λαμαριές** (**μακάτια**).

Το ταβάνι ήταν βαμμένο με βαθύ κόκκινο χρώμα, με επιχρυσωμένα **βεργιά** και ζωγραφισμένες τις σανίδες του εξαγώνου, που περιέκλειαν τον **ομφαλό**. Στα τετράγωνα, που σχημάτιζαν τα **βεργιά**, ζωγραφίστηκε μια μαργαρίτα. Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του αρχοντικού

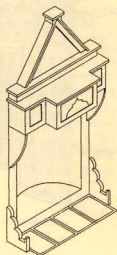

11. Φεγγίτης του ορόφου της νέας πτέρυγας.

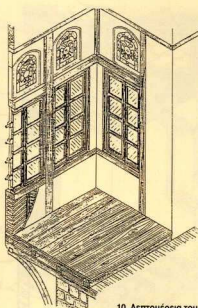
των Σακελλαρίων είναι ότι η μαργαρίτα αυτή έχει έξι πέταλα, σε αντίθεση με άλλα αρχοντικά της Κοζάνης, στα οποία είχε πέντε. Στο κέντρο του ταβανιού δέσποζε ο εξαγώνος **κομπές** (ομφαλός), με πολύπλοκα γεωμετρικά σχήματα, σχηματισμένα από γύψινα ηπτάκια (εικ. 9).

Στο τέλος του διαδρόμου ήταν τοποθετημένο το **εικονοστάσι**, με πολλές εικόνες και την απαραίτητη **κρεμαστή καντήλα**. Η μία από τις δύο μεγάλες εικόνες, διαστάσεων 1,0 x 0,8 μ., είναι ζωγραφισμένη από το χέρι του εικονογράφου **Βοδενιώτη** το 1766, κατά παραγγελία των **Ιωάννου** και **Κωνσταντίνου Σακελλαρίου**, παριστάνει την **έθρονη Θεοτόκο** και το **Θείο Βρέφος** και περιβάλλεται από μικρότερες εικόνες με παραστάσεις από τον **Ακάθιστο Ύμνο**. Η άλλη, με ίδιες περίπου διαστάσεις, είναι **Η Παναγία μες η Ολυμπιώτισσα** ή **Ελασσονίτισσα**. Αντίγραφο της χαλκογραφίας του **Zefar**, φιλοτεχνημένης στη Βιέννη το 1752.

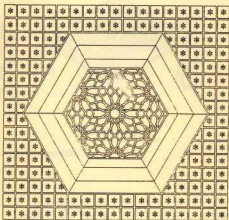
Στην κατασκευή του καλού ονάς του ορόφου της νέας πτέρυγας, που ήταν όμοια με αυτήν του ισόγειου, χαρακτηριστική είναι η ύπαρξη του σιχνισί και των φεγγιτών πάνω από τα

8. Το τζάκι του καλού ονάτ.

10. Λεπτομέρεια του σιχνίτ.

9. Λεπτομέρεια του ταβανιού του καλού ονάτ.

παράθυρο του.

Το σιχνίτ (εικ. 10) είναι κλειστός ξύλινος εξώστης, κατασκευασμένος από ελαφρύ **μπυδάδοτσιχο**, με μεγάλα παράθυρα καλυμμένα με ξύλινα κάγκελα και φεγγίτες, σύμφωνα με τις αρχές της μακεδονίτικης αρχιτεκτονικής.

Οι φεγγίτες (εικ. 11) είναι κατασκευασμένοι από πολύχρωμα τζάμια με γύψινους συνδέσμιους (βιτρό). Η παράσταση του δικεφάλου αετού – οικόσημο της οικογένειας –, με χαραγμένη στο κέντρο της τη μορφή του **Δρακοκότνου Αγίου Γεωργίου**, δεσποζε πάνω από κάθε παράθυρο των δωματίων του ορόφου. Ένας από τους φεγγίτες του αρχοντικού σώζεται σήμερα στη Δημοτική Βιβλιοθήκη της Κοζάνης, ενώ το Λαογραφικό Μουσείο της πόλεως είχε διακοσμηθεί με αντίγραφο αυτού του φεγγίτη.

Στο δεύτερο δωμάτιο του ορόφου συναντούμε την απαραίτητη μεσόαντρα και ταβάνι της ίδιας τεχνολογίας, με τη διαφορά ότι ο κουμπές είναι επίπεδος και απλούστερος από εκείνον του καλού ονάτ. Τον ένα τοίχο καταλαμβάνει υπερυψωμένο επίπεδο με ράφια, πάνω στα οποία ήταν τοποθετημένα τα βιβλία της πλού-

σιας βιβλιοθήκης των Σακελλαρίων.

Τα δωμάτια φωτιζόνταν τη νύχτα από μεγάλες **λάμπες** πετρελαίου, κρεμασμένες από ταμπίλα του ταβανιού. Κατασκευασμένες από **πατιναρισμένο μπρούτζινο σκελετό**, με **πορσελάνινη βάση και καπέλο από οπάλινα**, προσεδίδαν στους ονάδες την αίγλη που άρμοζε στην κοινωνική θέση της οικογένειας.

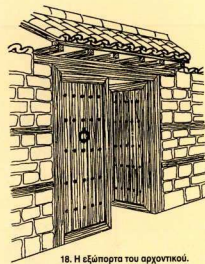
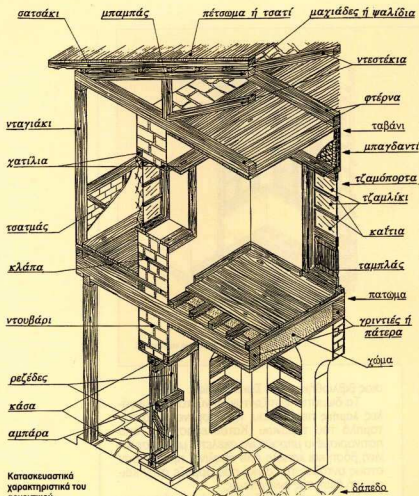
Η συνύπωση των δύο πτερυγίων γίνεται με βοηθητικούς χώρους, που εξυπηρετούν τις ανάγκες των ενοίκων. Εδώ, στο ισόγειο, συναντάμε το **αλευράμπωρο**, για τη φύλαξη των σιτηρών και των αλεύρων, με είσοδο από το χαγιάτι, και το **μαγαζί**, ένα μεγάλο αποθηκευτικό χώρο. Ένας τυφλός, απροσπέλαστος από το ισόγειο χώρο αποτελεί την **κρυψάνα** του αρχοντικού. Η πρόσβαση σ' αυτήν πραγματοποιείται από σκάλα, καλυμμένη με μυστική **γυλαβανή**, που ξεκινάει από το μικρό **μασερείο** του ορόφου. Μια χαμηλή πορτοπούλα οδηγεί από το αλευράμπωρο στην πίσω αυλή του συγκροτήματος.

Στον όροφο υπάρχει και πρόχειρο δωμάτιο, με είσοδο από τον ηλιακό, εξοπλισμένο με τζάκι και μεσόαντρα, το οποίο πιθανώς χρησίμευε ως ξενώνας. Δίπλα του ένας μικρός **μασερείος**, με τη μυστική είσοδο της **κρυψάνας**. Πίσω, επάνω ακριβώς από τον **μαγαζέ**, ένα μεγάλο δωμάτιο, με παράθυρα στην πίσω αυλή, χρησίμευε ως **εργαστήρι** και **φαρμακοεργείο** του γιατρού **Γεωργίου Σακελλαρίου**.

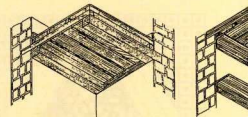
Κατασκευαστικά χαρακτηριστικά

Τοιχοποιία

Το κτήριο ήταν λιθόκτιστο, με ισόδομη λιθοδομή από λαξευτούς λίθους. Το πέτρινο αυτό υλικό των τοίχων, των θεμελίων και των θολωτών οροφών των υπογώνων μεταφέρθηκε από τους τεχνίτες (**ισνάφια**) από τα γύρω βουνά. Για τις γωνίες της οικοδομής χρησιμοποιήθηκαν **αγκωνάρια** από σκληρή πέτρα, που ορθγωνίζαν

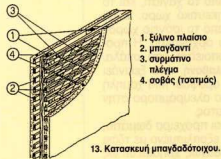

18. Η εξώπορτα του αρχοντικού.

TABANI ISOΓΕΙΟΥ

16. Κατασκευή ταβανιών.

1. ξύλινο πλαίσιο
2. μπαγδανί
3. σιμωμένο πλέγμα
4. σοβάς (τσατιάς)

13. Κατασκευή μπαγοδότουχου.

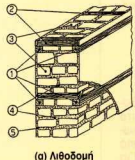

ΠΑΤΩΜΑ ΙΣΟΓΕΙΟΥ

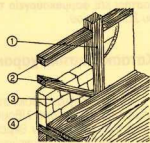
ΠΑΤΩΜΑ ΟΡΟΦΟΥ

15. Κατασκευή πατωμάτων.

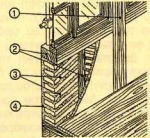
1. χατίλια
2. κλάπες
3. λίθοι
4. συνδετικό υλικό
5. σοβάς

(α) Λιθοδομή

1. νταγιάκια
2. ξύλινο πλαίσιο
3. μωοί πλίνθοι
4. σοβάς

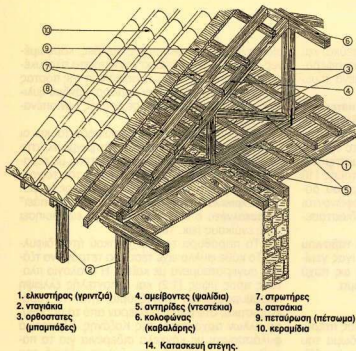
(β) Τοίχος ηλιακού

1. νταγιάκια
2. ξύλινο πλαίσιο
3. ψημένοι πλίνθοι (οπτόπλινθοι)
4. σοβάς

(γ) Τοίχος σχινιά

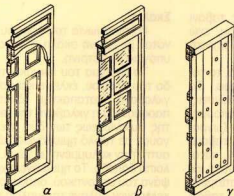
12α, β, γ. Κατασκευή εξωτερικών τοίχων.

1. ελκυστήρας (γρηντζιά)
2. νταγιάκια
3. ορθοστάτες (μπαμποδες)
4. αμειβοντες (ψαλιδια)
5. αντηριδες (ντεστέκια)
6. κολοφώνας (καβαλάρης)
7. στρωτήρες
8. σασόκια
9. πεταύρωση (πέτωμα)
10. κεραμίδια
14. Κατασκευή στέγης.

ΠΡΟΦΟΥ

17. Κατασκευή των θυρών.

στερεωμένο με καρφιά στο μπαγδανί, συγκρατούσε το γνωστό αχρωωμένο ασβεστοκονίαμα (4).

Στέγη

Η κατασκευή της στέγης (εικ. 14) βασιζόταν στα ζευκτά: ένα χονδρό δρύινο καθρόνι (εικ. 14, 1), ο ελκυστήρας (γρηντζιά ή φτέρνα), στηριζόταν στους πετρότοιχους της οικοδομής και στους κατακόρυφους στύλους (2) (νταγιάκια).

Πάνω στη γρηντζιά, με κατάλληλη σύνδεση (μόρσο), δένονταν οι ορθοστάτες (3) (μπαμποδες), που στηρίζαν τους αμειβοντες (4) (ψαλιδια ή μαχιάδες). Οι ορθοστάτες δένονταν με αντηριδες (5) (ντεστέκια) μεταξύ τους, με τον ελκυστήρα και τους αμειβοντες.

Οι κορυφές των ζευκτών συνδέονταν μεταξύ τους με οριζόντιο δοκάρι, καθ'όλο το μήκος της στέγης, τον κολοφώνα (εικ. 12, 6 καβαλάρης ή κορφιάς). Τα ψαλιδια συγκρατούσαν οριζόντια δοκάρια αραιά τοποθετημένα, τους στρωτήρες (7), και κάθετα προς αυτούς διατάσσονταν τα σασόκια (8), που εξείχαν από την οικοδομική γραμμή, σχηματίζοντας το διακοσμικό στοιχείο της στέγης.

Πάνω στα σασόκια κερφονόταν η πεταύρωση (πέτωμα ή τσαπί) (9), κατασκευασμένη από οριζόντιες ακατέργαστες σανίδες με κατάλληλη νεύρωση, στις οποίες στρώνονταν τα (βυ(αντινού) τύπου) κεραμίδια (10).

Στις στέγες των βοηθητικών χώρων – αποθήκες, αναγκαιόσπιτα – το πέτωμα κατασκευάστηκε από καλάμι, αντί από σανίδες, στρωμένο απευθείας στους στρωτήρες, χωρίς σασόκια.

Δάπεδα - πατώματα

Τα δάπεδα των ισογείων και υπογείων χώρων κατασκευάσθηκαν από παχύ στρώμα κτρινοχώματος καλά πατημένου. Στους κυρίως χώρους, πάνω στο δάπεδο αυτό τοποθετήθηκαν μεγάλες επιπέδες πλάκες, ενώ οι οντάδες του ισογείου επιστρώθηκαν με ξύλινα πατώματα.

Για τα πατώματα χρησιμοποιήθηκε ξυλεία, που μεταφέρθηκε από τα δάση της γύρω περιοχής δέντρινα (δρυς),

οι πελεκάνοι (πελεκητές) και τοποθετούσε ο πρωτομάστορας.

Οι εξωτερικοί τοίχοι ήταν λαοκίττοι, με πάχος 0,8 - 1 μ. Κτιζόντας ο πρωτομάστορας τα ντουβάρια αυτά (εικ. 12α), τοποθετούσε κατά διαστήματα 1,5 μ. περίπου καθ' ύψος τα γαπία (εικ. 12α, 1), οριζόντια δοκάρια καθ' όλο το μήκος της οικοδομής, κατασκευασμένα τα μεν εξωτερικά από δρυ (δέντρινα), τα δε εσωτερικά από καστανιά. Οι δύο αυτές ζώνες συνδέονταν μεταξύ τους με κάθετα δοκάρια, τις κλάπες (12α, 2), σχηματίζοντας έτσι ένα ελαστικό στρώμα, ανάλογο με τα σημερινά οσάνζια της οικοδομής.

Διαφορετική μορφή έχουν με στην κατασκευή του τσαπίου, ελαφρού εξωτερικού τοίχου του σχισιά και του σπηθαιού του ηλιακού του ορόφου (ανώ-

για) (εικ. 12β). Μεταξύ των ξύλινων στύλων (νταγιάκια), που στηρίζουν τη στέγη, κατασκευάστηκε ξύλινο πλέγμα με οριζόντια και κατακόρυφα δοκάρια και πλάγιες σανίδες, τα κενά του οποίου γεμίσθηκαν με ωμούς πλίνθους από χώμα και άχυρο. Στον τοίχο του σχισιά (εικ. 12γ) τα κενά γεμίσθηκαν με μακρόστενα ψημένα τούβλα και κτρινοχώμα. Η όλη κατασκευή επιχρίστηκε εξωτερικά και εσωτερικά με σοβά, φτιαγμένον από στρουμπισμένο άχυρο και ασβέστη (αχρωμένο ασβεστοκονίαμα).

Οι εσωτερικοί ελαφροί διαχωριστικοί τοίχοι – τα μεσοχώρια – κατασκευάστηκαν με την τεχνική του μπαγδαδοτσίου (εικ. 13): Πάνω σε ξύλινο πλαίσιο (εικ. 13, 1) κερφώθηκαν οριζόντια πρίχες σε μικρή απόσταση μεταξύ τους (μπαγδανί) (2). Ένα συρμάτινο πλέγμα,

καργάτσια (φτελιά), αλλά και **τσάμια** (πέυκα) και έλατα από υψηλότερα δάση, που μεταφέρονταν με τον ποταμό Αλιάκμονα, δεμένα πίσω από βάρκες.

Μεγάλα δοκάρια — οι **γρινιές** ή **πάτερα**, διατομής 15 x 15 ή 20 x 20 εκ., τοποθετούνταν ανά 1,50 μ. περίπου, ώστε να πατούν πάνω στον πετρότοχο (εικ. 15). Πάνω σ'αυτά, κατά την κάθε θετή διεύθυνση και σε αραιότερα διαστήματα, πατούν άλλα δοκάρια μικρότερης διατομής (10 x 12 εκ.), και πάνω τους, ανά 40 εκ. περίπου, δοκάρια διατομής 8 x 10 εκ. Σ'αυτά καρφώνονται οι σανίδες από μαλακή λευκή ξυλεία διαστάσεων 200 x 2 x 25 εκ.

Το κενό μεταξύ σανιδώματος και θαβανιού στους κυριώς χώρους της νέας πτέρυγας γεμίσθηκε με χώμα, το οποίο χρησίμευε ως παχύ θερμομονωτικό και ηχομονωτικό στρώμα.

Ταβάνια

Τα ταβάνια του ορόφου της παλαιάς πτέρυγας κατασκευάστηκαν με απλό σανίδωμα του κάτω μέρους των γρινιών της στέγης (εικ. 16). Οι αρμολιές των σανίδων καλύφθηκαν με διακοσμητικά τηγάκια, τα **βεργιά**.

Για τους βοηθητικούς χώρους ως ταβάνι χρησιμοποιήθηκε το πάτωμα του άνω ορόφου, ενώ στους οντάδες χρησιμοποιήθηκε η ίδια τεχνική με αυτή των ταβανίων του ορόφου.

Στη νέα πτέρυγα, σε όλα τα δωμάτια, τα ταβάνια κατασκευάστηκαν πολυπλοκότερα. Τα βεργιά τοποθετήθηκαν στις δύο κατευθύνσεις, κάθετα και οριζόντια, σχηματίζοντας διακοσμητικά τετράγωνα, στο κέντρο των οποίων ζωγραφίστηκε μια μαργαρίτα. Στο κέντρο του ταβανιού, σε Βασιλικώνα μεταξύ των γρινιών, κατασκευάστηκε εξάγωνο ομφαλό (κουμπές) με πολύπλοκα γεωμετρικά σχήματα, σχηματισμένα από επιχρωσμένα γύψινα τηγάκια. Το ταβάνι βάφτηκε με βαθύ κόκκινο χρώμα και οι σανίδες του εξάγωνου, που περιέκλειαν τον κουμπιέ, ζωγραφίσθηκαν με χρώματα όπως η **σένα**, η **ώρα**, το **λουλακί**, το γαλάζιο και το άσπρο.

Κουφώματα

Στους χώρους υποδοχής — οντάδες — οι πόρτες είναι κατασκευασμένες με την τεχνική των ταμπλάδων: ορθογώνια και τετράγωνα φαλτοσκομμένοι πίνακες, συγκρατούμενοι από δρύινο πλαίσιο, σχηματίζουν το θυρόφυλλο. Αυτό συνδέεται στην **κάσα** με τους **ρεζέδες** (μεντεσέδες), φτιαγμένους από διχαλωτά **γυφτόκαρφα**, και ασφαλιζέται σ'αυτήν με τις **μπράβες**, μεγάλες χειροποίητες σιδερένιες κλειδαριές. Η κάσα καταλήγει σε θολωτό **υπέρθυρο** (εικ. 17α).

Οι εσωτερικές πόρτες (εικ. 17β) κατασκευάστηκαν ελαφρύτερες, με την ίδια τεχνική των ταμπλάδων, με τη διαφορά ότι το ανώτερο τμήμα αποτελούνταν από το **τζαμίκι**: μικρά ορθογώνια ή τετράγωνα τζάμια (**καίτια**), προσαρμοσμένα σε ξύλινα πλαίσια. Οι **τζαμιορπές** αυτές ασφαλιζόνταν με το **μάνδαλο**, που το χειριζόταν κανείς εσωτερικά και εξωτερικά, και εξυπηρετούσαν τις ανάγκες φωτισμού των τυφλών χώρων.

Διαφορετική τεχνική συναντούμε στις πόρτες των βοηθητικών χώρων (κατώ, αλευράμπρο, μαερείος, μαγαζές, αναγκαίος): ξύλινο πλαι-

σιο συγκρατεί κατακόρυφες σανίδες, καρφωμένες με τις φθλίες (χονδρά χειροποίητα πλατύκεφλα καρφιά, εικ. 17γ). Η ασφάλιση της πόρτας γίνεται εσωτερικά με την αμπάρα, χονδρό ξύλινο δοκάρι, που **θληκωνίει** σε εσοχές των απέναντι τοίχων.

Με την ίδια τεχνική κατασκευάζονται και οι βαριές διφυλλές αιάλθυρες, σπτηρμένες στο **μανδρότοχο**. Το υπέρθυρο καλύπτεται με κεραμίδια, που εξέρχουν από την **περσόα** του τοίχου. Στο ένα φύλλο στερεώνεται το σιδερένιο ρόπτρο (**κρικέλα** ή **τσιουκαλότράφ'()**), που "κτιπιάει" (**τσιουκαλώνει**) ο επισκέπτης για να ειδοποιήσει τους ενοίκους (εικ. 18).

Τα παράθυρα του αρχοντικού ήταν διφυλλά. Τα κάθε φύλλο είχε τέσσερα τριγώνια τζάμια, συγκρατούμενα με καίτια. Η αναλογία πλάτους προς ύψος (1:2) και η παντελής έλλειψη παραθυροφύλλων (παντζούρια) ήταν τα χαρακτηριστικά, στα οποία διέφεραν από τα παράθυρα άλλων αρχοντικών της Κοζάνης. Εξωτερικά φυλάσσονται με κάγκελα σιδερένια για τα παράθυρα του ισόγειου και ξύλινα για αυτά του ορόφου, σε διάφορες μορφές.

Σκάλες

Η επικοινωνία του ορόφου με το ισόγειο γίνεται με ξύλινη σκάλα, ενώ του ισόγειου με το υπόγειο με πέτρινη.

Το ανοίγμα του κλιμακοσταίου, στο δάπεδο του ορόφου, έκλεινε και ασφαλιζόταν με την γκλαβανή (καπακατή). Ιδιαίτερα ενδιαφέρον παρουσιάζει η γκλαβανή της σκάλας σ'ένα χώρο της συνενώσεως των δύο πτερυγών, που οδηγούσε σε τυφλό ημιυπόγειο χώρο. Η καπακατή αυτή ήταν καλυμμένη με χώμα, όπως και το υπόλοιπο δάπεδο. Το ημιυπόγειο χρησίμευε ως κρυψώνα του αρχοντικού, όπου η οικογένεια των Σακελλαρίων φύλαγε τα τιμαλφή της για να τα προφυλάξει από τις επιδρομές των Τουρκαλβανών.

Σημειώσεις

1. Π. Λούσης: *Ιστορία της Κοζάνης*. Αθήνα 1924, σσ. 279-281.
2. Το αρχείο των αρχαίων μωσαϊκιστών στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο Αθηνών. Ο ερευνητής, όμως, του αρχείου θα δυσκολευτεί να αναγνωρίσει το αρχοντικό των Σακελλαρίων, γιατί άλλοι ανασέρτα ως σπίτι των Πασαλιδών, άλλοι ως σπίτι το "ντασιού ή Διάδο-Πασαλιδών, ή ακόμα και σπίτι Παπαγιάννη.
3. Παράδει ανάσταν οι Κοζάνιτες της βρύσης, σε αντίθεση με το σημερινό πηγάδι, που ονομαζόταν *αβαντικός*.

Kozani: The Sakellarios' family Mansion

V. Paschalidis

About the late seventeenth century the settlement of Turk soldiers in Kozani was strictly forbidden. Thus, due to this granted privilege the town remained purely Christian. In 1670 the first nucleus of the Sakellarios' mansion was built and was later enlarged and modified, since it housed five generations of the family. In 1932 a group of architects of the National Polytechnic School of Athens making the measured drawings of various mansions of Kozani, made a complete documentation of the Sakellarian edifice in the framework of the Study of the Greek House, a project commissioned by the Greek Folk Art Association. In 1977 the mansion was demolished and a colourless concrete building took its place.